

İLİM VE KÜLTÜR TARİHİNDE
SİVÂSÎLER

ULUSAL SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

30 NİSAN – 1 MAYIS 2010
SİVAS, TSO KONFERANS SALONU

İlim Tasavvuf ve Şiir

Prof.Dr. SÜLEYMAN ULUDAĞ
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ ÖĞRETİM ÜYESİ

Çok muhterem katılımcılar. Hepinize en derin muhabbetlerimi arz ederim.

İslam bir dindir. Din olması münasebetiyle bir inançlar sistemidir. Ancak içerisinde hukuku, ahlâkı, edebiyatı, terbiyeyi, iktisadı barındıran bir sistem olması itibariyle de bir dünya görüşüdür.

Benim bugün yapacağım konuşma itibariyle, İslam dininin iki yönü vardır. Birincisi İslam dininin ilimle olan ilgisi. İlim bakımından dinimiz nasıldır kısaca bunu belirteceğim. İkincisi sanatla İslam dininin ilgisi nasıldır, kısaca bunlara temas edeceğim. Konuyu şunun için ikiye ayırdım. Bu akşam bir konser dinlemek için buraya gelmiş bulunuyorsunuz bu sanattır, konuşmamın ikinci kısmı bununla ilgilidir. İlk kısmı ise yarınki sempozyumla gerçekleşecek olan ilimdir. Yarın Kemal İbn-i Hümam Vakfı'nın düzenlediği sempozyumda ilmi meseleler tartışılacaktır. Kısaca ilim konusuna da temas edeceğim. Bunun için ikiye ayırdım.

Önce ilimden bahsetmek istiyorum. İslam dini hak din olması itibariye insanların bütün ihtiyaçlarını karşılamak üzere Allahu Teala tarafından Hz. Muhammad (sav) vasıtasıyla tebliğ edilmiş bir dindir. Çok çeşitli değerler ihtiva eder. Bu değerlerin başında da ilim bulunur. Biliyorsunuz

Kuran-ı Kerim "ikra" diye, oku ayeti ile başlar. İlme İslam dini büyük önem vermiştir. İlimin faziletleri ile ilgili ayet ve hadisleri sıralamak istemiyorum; ancak İslam dininin ilme verdiği önem noktasından hareket eden alimler dini ilimleri geliştirmişler. Bu dini ilimleri 5-6 kategoride görüyoruz. Bunların birincisi Allah'ın kelamı olan Kuran-ı Kerim'le ilgili olan ilimdir. Tefsir ve kıraat ilmi gibi. ikincisi Hz. Peygamber'in hayatı, davranışları, sözleri, düşünceleri ile ilgili bir ilim. 3.sü hukuki meselelerle ilgili bir bilim dalı: buna fıkıh diyoruz. 4.sü inançlarla ilgili kısmıdır: biz buna akaid diyoruz ve 5.si tasavvufdur. Tasavvuf ve ahlâk diyoruz; çünkü tasavvuf ahlâkı içine alır. Bu 5 ilim kaynağı ayet ve hadis olan, referansı ayet ve hadis olan, ilimlerdir. İslam'da daha başka ilimler de vardır. Bunlar naklî ilimlerdir. Birde aklî ilimler vardır. Tarih gibi, fizik gibi, coğrafya gibi, matematik gibi... İslam dini bunlara da önem vermiştir. Bu ilimlere dinimiz büyük önem vermiş ve bu alanlarda büyük alimler yetişmiştir. Tefsir alimleri, kıraat alimleri dediğimiz müfessirler, muhaddis dediğimiz hadis alimleri, kelim alimleri fakihler, mutasvıflar ve ahlâkçılar yetişmiş ve bunların çok önemli eserleri var. Bu eserleri Sivas'ta da görmek mümkündür. Bugün öğleden sonra Cuma namazından sonra Sivas'ın eski medreselerini gezdik dolaştık gördük. Bu medreseler bu ilimlerin öğretildiği mekanlardı. Bu medreselerde talebeler yetişmişti, kıymetli kitaplar yazılmıştı. Sadece buna dikkat çekmek istiyorum. Bu medreseleri imar ederek, tamir ederek topluma kazandıran yeni nesillerin tarihlerini tanımalarına vesile olan ilgililere emeği geçen herkese buradan teşekkür ederim. İnşallah bu faaliyetler devam eder. Sivas aynı zamanda bir kongre şehri olur, eski eserlerin sanat eserlerinin mevcut olduğu bir şehir olur. Bunlar zaten var ama gün ışığına çıkartılması ve tanıtılması gerekiyor. İlim konusunda söyleyeceklerim bu kadar. Gelelim sanat konusuna.

Sanat deyince ne anlıyoruz ve İslam dininin sanata verdiği değer nedir? İslam dininde akli ilimlere ve diğer ilimlere çok önem verilmiştir. Bunun yanında sanat faaliyetleri ihmal edilmemiştir. Zaman zaman gayet tabi tenkit edildiği olmuştur. Tenkit ilim faaliyetleri için de sanat faaliyetleri için de gereklidir. Eleştirel yaklaşımlar yeni yorumlar getirmek gerekiyor. Ben bunu bir kusur olarak görmüyorum. Sanat deyince çeşitli şekillerde sınıflandırılır bu. Sanat konusu olan hususlar mesela görsel sanatlar, gözle görülen elle tutulan sanatlardır bunlar. Duyusal sanatlar bizim 5 duyumuza hitap ediyor şu ya da bu şekilde. Gözümüze hitap ediyor.

Görsel sanatlar nelerdir? Görsel sanatların en tipik örnekleri Sivas'ta da oldukça çok var mesela mimaridir. İkinci olarak resim yine görsel bir sanattır. Bu vesile ile ifade edeyim; sanki İslamiyet'te resme karşı olumsuz

bir tavır takınılmış gibi eskiden beri bir kanaat vardır. Bu konu ulemanın kitaplarına da yansımıştır. Bu konuda Kuran'da herhangi bir yasak olmamakla beraber hadislerde bunu yasaklayan birtakım ifadeler görmektediriz. Ama incelendiğinde görülür ki biraz sonra heykele de temas edeceğim. Heykelle ilgili yasaklar meselenin özüne yönelik değil, tamamen o günün şartlarına kaynaklanan geçici bir yasaktı. Nedir o günün şartlarından kaynaklanan durum şudur: Hz Peygamber İslamiyet'i tebliğ etmeye başladığı zaman insanlar ağaçlardan, taşlardan yonttukları hatta hamurdan çamurdan yaptıkları putlara tapıyordu. İslam dini puta tapmayı yasaklayınca gayet tabii bu şekilde putları yapmayı da yasaklamış ve ortadan kaldırılmasını emretmiştir. Bunlar bir şekilde Kuran'da da geçse de hadislerde daha açık ifade edilmiştir. Hz. Peygamberin Mekke fet-hedildiği zaman Kabe'deki putlara karşı tavrını hepimiz biliyoruz, bunu sadece hatırlatmak istiyoruz; ama bu gelenek ortadan kalktıktan sonra yani yapılan heykellere, putlara, taşlara ibadet etmek sakıncası ortadan kalktıktan sonra çeşitli sebeplerden bunların yapılmasında bir mahsur görülmemiştir. Bugün genel kanaat budur. Sadece Türkiye'de değil bütün İslam aleminin, alimlerinin katıldığı bir görüştür. Buna muhalif görüşler olabilir. Bunlar istisnai şeylerdir. İstisnai şeylerde önemli olmakla beraber genel geçerliliği olan görüşlerdir. Resim sanatı toplumda birtakım ihtiyaçları karşılıyor, birtakım hak ve hukukun daha iyi işlenmesini temin ediyor. Heykel dediğimiz zaman biz eski Yunan'ın eski Roman'ın çıplak insan resimlerini anımsıyoruz; ama heykeli öyle değil de bir yontma sanatı olarak, üç boyutlu bir sanat olarak düşünecek olursak heykelcilik ondan ibaret değildir. Üç boyutlu taşları veya ağaçları yontma böyle bir sanat eseri meydana getirme İslam dininden sonraki dönemlerde büyük ölçüde birçok toplumda var. Bizim toplumumuzda da var. Osmanlı geleneğinde bunun örneklerine sık sık rastlıyoruz. Mezar taşları; vafaat eden bir insanın başına dikilen taşlar üç boyutludur; bazısı taş oyma sanatı içerisine girer. Bunun yasaklı olmadığına dair ulemanın geniş ölçüde bir kanaati var. Hatta ulemanın kabirlerinin başında dahi bunu görmek mümkündür. O taşlara bakarak bir hanıma mı, bir erkeğe mi ait olduğu veyahut bir alime mi, bir şeyhe mi ait olduğu anlaşılır. Uzaktan baktığınızda da yine üç boyutlu bir gölgesi olabilir.

Fakat bundan daha önemli olan Sivas'la ilgili de olması hasebiyle de başka bir örnek vermek istiyorum. O da Divriği'deki Ulu Camii'dir. Divriği Ulu Camiine baktığınız zaman, eminim çoğu gitmiş görmüştür onu. Orada da üç boyut var. Taşın üç boyutunu orada görmemiz mümkündür. Mesela orada kuş ve hayvan motifleri dışında pek çok şey yapılmıştır ki

adeta taş oymacılığının en güzel örnekleri dünyada bir eşi daha bulunmayan bir sanat eseri meydana getirilmiştir. Bu sanat eserinin meydana getirilişinde taş sanatının, taş oymacılığının etkisi altındadır. Mimari, taş oymacılığını tesiri altındadır. Şimdi işitsel sanatlar üzerinde durmak istiyorum. Bunlardan da ikisi üzerinde durmak istiyorum. Bunlardan biri şiir sanatıdır. İşitsel bir sanattır. Önemli bir sanattır, estetik bir sanattır, güzel bir sanattır. Eski tabir ile Funun ı Cemiledendir veya Senayiye Bedia denilir. Sonraki dönemlerde güzel sanatlar veya estetik sanatı adı veriliyor.

Şiir konusunda da Kuran-ı Kerim’de de hadislerde de sanki bu iyi görülüyormuş gibi dini açıdan ifadeler var; ama hadislerin çoğu ve Kuran-ı Kerim’de şiirin güzel bir sanat olduğu, teşvik edildiğini görüyoruz. Bir iki örnek vermek isterim. Bunlardan birincisi Ubeydiye bin Salt diye meşhur bir arap şairi var onun şiiri günümüze kadar gelmiştir. Hikemi şiirleri vardır. Didaktik dediğimiz öğretici şiirleri var. Onun şiirlerini okurmuş, okuturmuş ve zevkle dinlermiş. Tuhaf şeydir ki bu zat bir İslam düşmanıdır ve bir müşriktir. Fakat Hz. Peygamber’in şiire duyduğu ilgiyi göstermesi açısından enteresandır bu. Okutuyor, zevkle dinliyor ve şöyle diyor: adam müşrik ama nerdeyse şiirde İslamiyet’i bulacaktı. Adam kendisi müşrik; ama şiiri Müslüman diyor. Hz Ali’nin bu konudaki sözünü hatırlatmak istiyorum “Kimin dediğine değil, ne dediğine bak. Diyene bakma.” Hz. Peygamber’in de bu konuda tavrı böyledir. Velid isminde bir zât var. Şairdir ve müşriktir aynı zamanda. Hz. Peygamber hutbede onun şiirini okuyor ve nasihat kabilinden sahabeye dünyanın faniliğinden sadece Allah’ın bakiliğini orada hatırlatmak istiyor. Sonra bununla ilgili önemli bir şey daha var. Hz. Peygamber döneminde Araplar arasında şiir çok revaçta idi. Müşrik şairler, inşa ettikleri şiirler ile İslam dinin ve Hz. Peygamber’i kötülüyorlardı. Hicviyeler yazıyorlardı. Karalama şiirleri yazıyorlardı. O zaman şimdiki gibi bir medya olmadığı için bu şiirler ağızdan ağza dolaşarak o zamanın bir çeşit medyasıydı. Hz. Peygamber buradan gelen zararı önlemek için Hasan bin Sabit isimli şair bir sahabeyi şiir söylemeye teşvik ediyordu. Ve diyordu ki “onlara şiir yazarak cevap ver ve Cebrail de senin yardımcın olsun.” Cebrail’i niye söylüyor? Cebrail vahiy meleğidir. Cebrail ilham meleğidir. Velilere, Peygamber olmayanlara da Cebrail Allah tarafından ilham getiriyordu. Hz. Peygamber böyle teşvik ediyordu. Kab bin Zübeyr müşrik bir zattır ve Mekke fethedildiğinde kafir olduğu için ve söylediği şiirler için sürekli Hz. Peygamber’i kötülediği için kanı helal görüldüğü için, Hz. Peygamber bunu nerede görürseniz öldürün dediği için tebdili kıyafet ederek bu zat Hz. Peygamber’in huzuruna geldi ve dedi ki Kad bin Zübeyr huzurunuzda gelse ve yaptıklarından

pişman olduğunu söylese affeder misin diye sordu. Affederim cevabını alınca bir kaside okudu. Hz. Peygamber'i ve İslam dinini öven bir kaside okudu. Hz. Peygamber onu tanııyordu. Hz. Peygamber çok etkilendi, çok duygulandı ve üzerindeki elbisesini giydirdi ve söylediği şiirden dolayı onu ödüllendirmiş oldu. Bu şiir, bugün de en çok okunan tarihte de en çok okunmuş şiirlerden birisidir.

Bu olay şiir sanatına karşı İslam'ın tavrını göstermesi bakımından oldukça önemli bir hadisedir. Müşrik şairlerin İslam'ı kötüleyici şiirlerine rağmen hoş görüldüğünü de söylememiz mümkün değildir. Buna da dikkat etmemiz gerekir. Hazreti Peygamber'in daha başka şairleri de vardır ama onları sıralamak mümkün değildir. Sahabe zamanında ve sonraki zamanlarda ilgisi olduğu için söylüyorum bir şiir türü daha ortaya çıktı. Dindar Müslümanlar arasında abid ve zahid insanlar arasında duygularını düşüncelerini inançlarını ahlâklarıyla ilgili hususları bu şiirlerle izah ediyorlardı. Bunların zuhdiyat deniliyordu yani zahidlerin şiirleri insanların zühde takvaya ve iyiliğe teşvik eden, ahirete teşvik eden şiirler demektir. Bu şiirler zamanla gelişti ve 12. asırdan itibaren mahabete şiirleri ortaya çıktı. Zühd edebiyatının yani didaktik edebiyatının yanında bir de böyle lirik bir edebiyat Allah aşkı Peygamber aşkı din sevgisi olan bir edebiyat ortaya çıktı. Basralı bir kadın bunun en önde gelen temsilcilerindendir. Hem zahidce şiirleri hem de muhabbettullahı, aşkullahı anlatan şiirler İslam toplumunda yayılmaya başladı ve İslam toplumlarında Müslüman şairler çok önemli eserler ortaya çıkarttılar. Ben bunları da uzun uzadıya da anlatmak istemiyorum ama bir iki isimle de bu konuyu geçmek istiyorum.

Bunlardan birkaçı Arap edebiyatından birkaçı Fars edebiyatından birkaçı da Türk tasavuf edebiyatından olacak. Arap edebiyatından İbn-i Faris dediğimiz Mısırlı bir sufidir. Şiirleri aşk ve muhabbeti esas alan şiirlerdir ve baştan başa Fas'tan Malezya'ya Endonezya'ya kadar bütün İslam alemini etkilemiştir. O sebepten İbn-i Fariz'e Sultanü'l Aşikin derlerdi. Onun kasideleri çok meşhurdur ve Türkçeye de tercüme edilmiştir, aşikhane şiirlerdir. Fars edebiyatında bunun örnekleri daha çoktur. Ama sadece Attâr gibi ve özellikle de Mevlana gibi birkaç şairden söz etmemiz maksadımızı ifade etmeye yeter diye düşünüyorum Attâr da Mevlana Celaleddin Rumi de dini düşüncelerini tasavvufi düşüncelerini şiirler ile ifade etmişlerdir. Şiirleri aşk şiirleridir. Baştan sona işledikleri aşktır, tabii diğer hususları da bunu içine alacak şekilde işlenmiştir. Mevlana'nın ölümsüz eseri Mesnevi, Divan ı Kebir böyle bir özelliğe sahiptir. Feridüddin Attâr'ın da eselerinin çoğu nazımdır ve o eserler de bu özelliktedir. Yüzlerce binlerce mutasav-

vıf şair dini hayatı şiirleştirmiştir. Dini hayatı sevgi temelinde izah etmişler aşkla şevkle Allah'a ulaşmanın, insanlara ulaştırmanın birleştiricinin yolunu aramışlardır.

Türk edebiyatında ise Orta Asya Türk Edebiyatı'nda etkin olan Ahmet Yesevi'dir. Ahmet Yesevi'nin Divan - ı Hikmet adlı eserleri Türk Tasavvuf Edebiyatı'nın ilk eserlerindedir. Türklerin Müslümanlığı kabul etmesinde oldukça tesirlidir. Ahmet Yesevi'nin çıkışı Yeseviye tarikatı Anadolu'ya da gelmişlerdir ve Anadolu'da Yunus Emre gibi büyük şairleri yetiştirmişler ve halen Anadolu'da zevkle okunmaktadır. Niyazi Mısri gibi, Eşrefoğlu Rumi gibi Galip Dede gibi büyük şairler de bu şekilde sanat anlayışı ile eserler ortaya getirmişlerdir.

Everensel çapta bir tesir alanına sahip olmaları bakımından ve dünyaca da belirli zamanlarda UNESCO tarafından kutlanmalarından da anlaşılacağı gibi çok önem taşıyan şahsiyetlerdir bunlar. Bunlar bizim klasiklerimizdir. Bizim evrensel değerlerimizdendir. Her yerde iftihar ettiğimiz şairlerdir. Eserleri de öyledir.

İşitsel sanatlardan birisi de musikidir. Musiki de çok önemli bir sanattır. Musiki konusunda da, şiir konusunda ifade ettiğimiz şeyleri söylememek mümkündür. Bu konuda da Hz. Peygamber döneminden bir iki örnek vermek mümkündür.

Musiki hakkında bizim fıkıh kitaplarımızda ve bazı ahlâk kitaplarında sanki İslam tarafından yasaklanmış günah sayılmış gibi bir kanaat vardır. Bunu doğru olmadığını söylemek istiyorum. Gerçi böyle bir musiki var. İslam tarafından yasaklanan musiki meyhane musikisidir. İçki müziğidir. O musiki şirk musikisidir, putperestlerin musikisidir. Putperestler, putlarını övmek için şiir yazıyor, sonra besteliyor, ezgi haline getiriyorlardı. İslam dininde musikiye yönelik yasaklar bununla ilgilidir. Bununla sınırlıdır. İslam dini musikiye hoşgörü göstermiş ama ne yazık ki musiki yeteri kadar ilgi görmemiştir, takdir görmemiştir. Bazen de yanlış anlaşılmıştır. Bunlardan bir iki örnek vermek istiyorum, birisi şu: Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye gelirken hicret esnasında bu haber Medine halkına ulaşınca Medine halkı buna çok sevinir ve heyecanla Hz. Peygamberi bekliyorlardı.

Onun Medine'ye yaklaştığını görünce karşılamaya çıktılar. Nasıl karşılamaya çıktılar, yaşlısı ile genci ile çoluğu ile çocuğu ile kadını ile erkeği ile. Bunlar Hz. Peygamber'i karşılamaya çıkarken o olayı anlatan hadisler ve siyer kitapları açık açık şunu söylüyor, cariyeler şarkılar söyleyerek karşıladılar diyor. Hangi şarkıdır bu; " Taleal Bedru Aleyna " İşte o zamandan

kalan bir şarkıdır ve hala da biz onu dinliyoruz. O zaman bu şarkı hanımlar tarafından Hz. Peygamber'i karşılama esnasında söylenmiştir.

Hz. Peygamber'in bir düğün olduğu zaman bu düğünde tef çalınmasını şarkı söylenmesini teşvik ettiğine dair sahih hadis kitaplarında pek çok örnekler vardır. Hatta Buharide ve Müslimde bir bayram dolayısıyla iki genç kızın Hz. Peygamber'in hane i saadetinde şarkılar söylediği rivayeti vardır. Hz. Ömer bir rivayete de göre Hz. Ebubekirdir bu, hane i saadetinde yani vahyin geldiği bir evde bu kızların şarkı söylediğini duyunca şarkı söyleyen kızlara kızıyor, men ediyor Hz. Peygamber'in evinde böyle bir şey olmaz diyor. Hz. Peygamber ona mani oluyor. Bırakın söylesinler her kavmin bir bayramı vardır bu da bizim bayramımızdır, bayramda bunlar söylenir diyor. En kuvvetli rivayetlerde bunlar vardır. Şimdi bir de dini musiki var. Dini musiki demek dini metinleri, bunlar hadisler olabilir işte Taleal Bedru Aleyna olabilir tasvip ettiği bir şey olduğu için de bir hadistir bu.

Hz. Peygamber Kuran'ın güzel sesle okunmasını istiyor, ezanın güzel sesle okunmasını istiyor. Bilal Habeşi'nin sesi güzel olduğu için onu müezzın olarak tayin ettiği ve kuranı okumak isteyenlere diyordu ki Hz. Peygamber Kuran - ı Kerim'i güzel seslerinizle süsleyiniz. Ve Hz. Peygamber Ebu Musa'nın güzel kıraati ile okuduğu kuranı zevkle dinlerdi ve takdir ederdi. Ebu Musa Kuranı Kerim sana nazil odu bana niçin okutturuyorsun dediği zaman ben onu senden dinlemeyi istiyorum, hoşuma gidiyor buyururlardı. Dini musiki dediğimiz zaman bu Kuran'ın güzel sesle okunması, işte Yunus Emre'nin şiirleri, münacatlar, tarikatlarda tekkelerde mevlevihanelerde söylenen ilahiler tevhitler veyahutsa naatlardır. Hz. Peygamber konu alan şiirler, dünya ahiretle ilgili şiirler bunlar dini musiki'dir. Bunun ne demek olduğunu birazdan Nuri Bey öncülüğünde düzenlenen bu konseri zevkle dinleyeceğiz diye düşünüyorum. Bunun dışında pek çok güzel sanatlar var. Böyle tezhıp gibi, hat gibi, ciltcilik gibi. Yalnız şunu söylemek isterim tasavvuf açısından tekkelere zaviyelere baktığınız zaman Konya'da Mevlana tekkesine veya dergahına veyahut Galatasaray Mevlevihanesinde veyahutsa istanbul'da Üsküdar'da Âziz Mahmut Hüdayi tekkesine baktığımız zaman adeta bir güzel sanatlar galerisi gibidir. Sanatın her dalında güzel örnekler verilmiş ve o örnekler hala itina ile muhafaza ediliyor. Sufilerin İslam kültürüne hizmetleri daha çok sanatlar alanında olmuştur. Öbür alimler ilim alanında eserler yazarken sufilerde İslam'ın sanat alanında hizmet vermişler, bu çok önemli bir şeydir. Giderek bunun önemi daha çok anlaşılıyor ve İslam'ın sesinin duyulması toplumları etkilemesi bakımından büyük önem taşıyor.

Ben bundan sonraki konseri hepimizin büyük bir zevkle dinleyeceğine inanıyorum ve bu nedenle sözümü fazla uzatmak istemiyorum. Konuşmamın ağırlığını musiki giderecek diye düşünüyorum ve bu güzel etkinliği düzenleyen bizleri bir araya getiren Kemal İbn-i Hümmam Vakfı yetkililerine teşekkür ediyorum.